

Danutė Petkevičiūtė

PRIVALAI

Keletas bruožų profesoriaus

Jurgio Lebedžio portretui

Kai būdama pirmakursė, pirmą kartą sutikau profesorių Jurgį Lebedį (tada dar dėstytoją, docentą), nė nesuvokiau, kokių svertu, kokių svarbiu atskaitos tašku jis man taps. Išvydau jį universiteto auditorijoje, kai iš pat ryto susirinkęs, gausus mūsų, lituanistų, kursas, 75 studentai, aiškiai nebesutelpantys jiems paskirtoje per mažoje auditorijoje, triukšmavo, dalindamiesi suolais. Ir štai, ne visi iš karto pastebėjo, kaip atsivėrus durims įėjo neaukštas, tuomet dar gana jaunas vyras – keturiasdešimtmetis senosios lietuvių literatūros dėstytojas. Atsistojęs prieš auditoriją, jis minutėlę palaukė ir tyliu, ramiu balsu pradėjo paskaitą. Nustebino tai, kad mūsų jis nedrausmino, kreipėsi kaip į suaugusius, esą mūsų pačių valioje lankyti jo paskaitas ar ne. Kiekvienas galįs pasirinkti.

Buvau stropi jo paskaitų lankytoja – iš tų pirmųjų suolų, kurie čia niekada nelikdavo tušti, visada perpildyti. Paskaitos buvo turiningos, vertingos dėl faktų, įdomių intarpų. Užrašinėju jas stropiai, visko, kaip paprastai, nė nesuspėdama. Tiesa, kartais jose praleisdavau gana svarbius, tačiau man jau žinomus chrestomatinius literatūros įvykius, bet visada užsirašydavau tas, rodos, smulkias nežymias detales, kurias archyvuose dokumentuose būdavo suradęs J. Lebedys ir kurių niekas kitas anksčiau nebūdavo aptikęs. Iš jų ryškėdavo vieno ar kito rašytojo įpročiai, pomėgiai, netgi mėgstami daiktai. Senosios literatūros istorija pasidarydavo gyva, patraukli, o santūrūs, iki tol sausokai traktuoti klasikai pavirsdavo spalvingomis asmenybėmis. Gal

dėl raiškaus braižo mano užrašai prieš egzaminus pavirsdavo didele vertebe. Jie būdavo „nuomojami“ ne tik vakarais, kai pati į šalį juos atidėdavau, bet ir visom kitom paros valandom. Pavyzdžiui, Stasys Pikelis¹ jau iš rudens užsiprašydavo jų; per sesijas, pasiėmęs nakčiai, skaitydavo iki pat ryto, o išaušus eidavo miegoti. Iki šiol tuos senosios lietuvių literatūros istorijos užrašus išsaugojau. Gaila, kad savo laiku jų nepateikiau prof. Juozui Girdzijauskui², kai šis iš panašių tekstų rengė spaudai prof. J. Lebedžio senosios lietuvių literatūros kursą³.

Antrais studijų metais prof. J. Lebedys mums vedė literatūros seminarus. Jie – tikro mokslinio metodo, akademinės saviraiškos mokykla. Rašėme referatus, grupėje juos ir nagrinėjome, gynėme juos lyg svarbią disertaciją. Per seminarus referatą pristatydavo pats autorius, aptardavo jam paskirtieji oponentai, o paskiausiai – vadovas-dėstytojas. Kuo plačiausią ir palankiausią dirvą čia sau surasdavo vadinamoji „lebediška“ ironija: taikli, pakankamai kandi ir labai subtili, su gražia diplomatine potekste. Tokią pat išgirsdavome per egzaminus ir mes, ir neakivaizdininkai, kai Profesorius, prisiklausęs nepasimokiusių ir dėstančių kuo įvairiausių prasimanymus „žėkelių“, oriai jų paklausdavo, kokį nepaprastą šaltinį gerbiamas kolega yra atradęs ir ar negalėtų juo maloniai pasidalinti, tokius štai svarbius, netikėtus literatūros mokslo įvykius skelbdamas.

¹ Šių atsiminimų autorės bendrakursis Stasys Pikelis (1931–1994) VU studijavo 1953–1958 m.; baigęs Universitetą, nuo 1958 m. dirbo Kėdainių raj. laikraštyje „Tarybinis kelias“, kur Ignacijaus Kuolo slapyvardžiu ruošdavo satyrinį skyrelį „Nevėžio krokodilas“. Išvykęs į Vilnių, ilgus metus dirbo „Valstiečių laikraštyje“, dešimt metų – žurnale „Mūsų sodai“. Palaidotas Kėdainiuose. Bene vienintelis iš kurso vaikinių (buvo vasaros atostogos) dalyvavo prof. J. Lebedžio laidotuviuose Devynduoniuose.

² Prof. Juozas Girdzijauskas (g. 1935 VII 10) – lietuvių literatūros istorikas, teoretikas, pedagogas ir visuomenės veikėjas, 1965–2002 m. dirbo VU: dėstė įvairias lituanistines disciplinas, paskelbė itin reikšmingų tyrimų iš lietuvių eilėtyros, poetikos, literatūros istorijos ir kt., parengė spaudai prof. Jurgio Lebedžio kelias reikšmingesnių lituanistikos darbų rinktines; Lietuvos valstybinės mokslo premijos laureatas (2005; red. past.).

³ Čia minima knyga: Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977 (red. past.).

Pirmojo senosios lietuvių literatūros egzamino laukėme su baime. Lietuvių raštijos pradžia – kaip ir visa senoji literatūra – neatrodė nei lengvas, nei patrauklus dalykas. (Jos vertę supratome daug vėliau, kartais – tik baigę Universitetą). Gilios paties dėstytojo žinios ir iš mūsų laukte laukė tikslių atsakymų. Jo įžvalgumas kėlė pagarbą ir kartu trikdė mažiau pasiruošusius – negalima buvo kaip nors išsisukti, prasmukti, paviršutiniškai pasakoti. Ištraukiau bilietą apie Kristijono Donelaičio „Metus“. Nelabai juos tada supratau: hegzometro statinys, užuot gražia eilute suskambėjęs, jokių cezūrų dar nesuvokiančiam studentui iškildavo tarsi kokia kieta, aukšta, monotoniškai besitęsianti siena ar tvora ir užgoždavo esmę. Atsakinėjau tada, kaip mokėjau. Pripratusi, kad papildomų klausimų beveik niekada nesulaukiu, čia jų kaip tik gavau. Profesorius (toliau jį taip vadinsiu, nors tuomet jis buvo dar vyr. dėstytojas, paskui – docentas), taigi jis egzamino metu ėmė teirautis apie Donelaičio leksiką, atskirus „Metų“ poemos žodžius, tikrino, ar juos suprantame. Vienus žinojau, kitus spėjau, o ties „skranda“ suklu-pau. Nebuvau girdėjusi. Profesorius nusišypsojo, dar kiek palaukė ir paaiškino, kad tai esą kailiniai. Paskui paklausė, ar tikrai nesu girdėjusi ir ar tokį daiktą kada nors esu mačiusi. Pažymio nesumažino.

Dar kartą su Profesoriumi artimiau teko pabendrauti jau V kurse. Diplominio temą pasirinkau ankstesnį savo kursinį darbą, kurį parašiau, lankydamą vieną įdomiausių ir įsimintiniausių prof. Vandos Zaborskaitės vedamų literatūros seminarų apie Maironio lyriką. Tada man ir į galvą neatėjo, kad turėčiau pati ieškoti diplominio vadovo ar bent su juo pasitarti. Kai ant Lietuvių literatūros katedros durų buvo iškabintas diplomantų sąrašas, išvydau, kad mano diplominio darbo vadovu paskirtas prof. J. Lebedys. Labai nusiminiau. Neįsivaizdavau, kaip kalbėsiu su S. Rapolionio, A. Šimelpenigio, pagaliau Donelaičio hegzometro žinovu apie gamtinę Maironio lyriką. Bet veltui nuogaštavau. Maironį Jis suprato ne mažiau kaip ir gamtos grožį, kuris buvo Jo paties dalis, ir subtiliai jautė poeziją. Rašydama diplominį, turėjau galimybės Jį pažinti, ir Jo nurodymai apie Maironio gamtinę lyriką labai pravertė:

neleido man į lankas nuklysti, reikalavo preciziškumo, vaizdo, jausmo bei minties darnos, ir mano darbas buvo labai gerai įvertintas.

Tą patį pavasarį, kai prieš skirstymą kiekvienam iš mūsų buvo rašomos charakteristikos, sužinojome, kad dalis jų, ideologinių mūsų „vadų“ nulemtos, esančios ypač nepalankios. Dviejų bendrakursių likimą patys numanėme: ketvirtame kurse jiems rimtai grėsė pašalinimas iš Universiteto. Tada drauge su mūsų fakulteto komjaunimo ir partijos sekretoriais visų susirinkusiųjų akivaizdoje juos svarstė specialiai iš Maskvos atsiųsta CK atstovė. „Nusikaltėliai“ Henrikas Čigriejus⁴ ir Irena Meškauskaitė⁵ buvo šalinami iš komjaunimo: Vėlinių vakarą Rasose, kur buvo susibūrę studentai, jie, nė kiek neslapydami, viešai padėjo gėlių ant Jono Basanavičiaus kapo. Paliko juos tuomet Universitete tik todėl, kad užtarė rektorius⁶. Dabar jų veikiausiai laukė „vilko bilietai“. Paaiškėjo, kad dalis kitų irgi yra gana nepatikimi: pernelyg domisi Vakaraais, ten gyvenančių rašytojų kūriniais ir nepakankamai gėrisi sovietiniu menu bei literatūra. Prie tokių, atrodo, priklausiau ir aš. Vėliau pasiekė žinia, kad dalį šių prastų charakteristikų savo galva ir rizika iš naujo perrašė ir pataisė katedros vedėja doc. Meilė Lukšienė⁷ ir prof. Jurgis Lebedys. Nežinojome tik,

⁴ Henrikas Algis Čigriejus (g. 1933 III 6) – poetas, prozininkas ir vertėjas, Jotvingių premijos (1990), Petro Cvirkos (1996), Juozo Paukštelio (2001), Antano Miškinio (2005) premijų laureatas, LDK Gedimino ordino, Riterio kryžiaus kavaličius (2004, red. past.).

⁵ Irena Meškauskaitė-Montvilienė (g. 1935 I 10) nuo 1958 m. dirbo laikraštelyje „Lietuvos geležinkelininkas“, vėliau, 1961–2000 m., Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje (žurnale „Bibliotekų darbas“, paskui Spec. spaudinių saugojimo, Vyriausybės informavimo skyriuose).

⁶ Lietuvos MA narys korespondentas Juozas Bulavas (1909 I 21–1995 VII 20) – teisininkas, VU rektoriumi dirbęs 1956–1958 m., gerokai sulietuvinęs Universiteto dėstytojų sudėtį, priešinęs aukštosios mokyklos rusinimui, dėl to atleistas iš pareigų. Nuo 1992 m. Seimo narys, apdovanotas LDK Gedimino V laipsnio ordinu (1994).

⁷ Prof. Meilė Lukšienė (g. 1913 VIII 20) – literatūros ir kultūros istorikė, pedagogė, švietimo reformos pradininkė ir *Tautinės mokyklos koncepcijos* kūrėja, Vytauto Didžiojo ordino, Komandoro didžiojo kryžiaus (2002), Jano Amoso Comenijaus medalio (2004) kavaliere. Lietuvių literatūros katedrai vadovavo 1951–1958 m. (red. past.)

kiek ir kurių. Todėl nutariau pati bent apie save pasidomėti. Baiminausi, ar kas nesužinojo mano nuslėptos tikrosios biografijos: šešerių tremties metų, praleistų Sibiro taigose. Nuolat nuogaštavau, kad paaiškėjus galiu būti išmesta iš Universiteto bet kurią dieną. Kai nuėjau į Lietuvos literatūros katedrą, joje radau tik Profesorių. Paklausiau Jo, ko galiu tikėtis. Jis atsikėlė, liepė man palaukti skaityklėlėje ir nuėjo prie paslaptinių bylų. Nepabūgo. Grįžęs pasakė: „Būkite rami, nieko labai blogo apie jus nėra“.

Su tuo Jo žodžiu ir nelemta charakteristika (iki šiol nežinau, kokia) baigusi Universitetą, nuėjau dirbti į Mokslų akademijos biblioteką. Kai įsikūriau Rankraščių skyriuje, po kurio laiko ten skaityti ir tyrinėti rankraščių ateidavo ir Profesorius. Tapo man lyg kibirkštėle, įžiebusia norą mokytis toliau. Kai nutariau stoti į aspirantūrą, stacionare nebebuvo vietos. Rinkausi neakivaizdinę. Neįsivaizdavau, kad kas kitas, o ne Profesorius galėtų man geriau patarti, kokią temą turėčiau rinktis. Be to, Jis geriausiai galėtų nuspręsti, ar verta man eiti tuo keliu. Kartą pertraukėlės metu išdrįsau prie Jo prieiti. Išsčiau, ką sukaupusi. Jis dėmesingai išklausė, mano sumanymą parėmė, padaršino. Tada pratariau, kad imčiausi bet kurios temos, kokią jis tik pasiūlytų, jei sutiktų vadovauti. Sakė pagalvosias. Neilgai delės. Jau po kelių dienų mane pasikvietė. Dėstė man, kad yra ir lengvesnių, ir sunkesnių temų. Dalis aspirantų renkasi lengvesnes. Greičiausia esą apsiginti disertaciją iš tarybinės literatūros, iš dabartinių tarybinių rašytojų kūrinį – būčiau tada viešai pagiriama, pačių autorių adoruojama, spaudoje lengviau publikuojama. O sunkesnių, sudėtingesnių temų niekas nenori imtis. Tokios temos tebėra balta dėmė lietuvių literatūros moksle. Aišku, dalis jų kol kas neliestinos: tarp tokių – spaudos draudimo laikas, „Aušra“ ir „Varpas“, valdžia jų dabar tikrai nepatvirtins. Tačiau yra toks XIX a. švietėjas Laurynas Ivinskis. Apie jį literatūros istorijoje iki šiol tėra vos kelios eilutės: esą leidęs lietuviškus kalendorius, vertęs iš lenkų kalbos Vakarų Europos rašytojų kūrinius, buvęs Rietavo agronomijos mokyklos mokytojas. Jonas Grinius paskelbė dalį jo

dokumentų, Vaižgantas išspausdino savo paskaitas – tai bene viskas, kas apie jį publikuota. Nei jo lietuviškų kalendorių, nei kūrybos visumos, nei jo kaip švietėjo ir pedagogo veiklos dar niekas giliau netyrinėjo. Esą trūksta archyvinės medžiagos, bet vargu ar ją galima rasti. Reiktų aprėpti bent tai, ką turime. Išklausius šias prielaidas, susimąščiau. Tiesą sakant, labai nesinorėjo imtis šios temos – tiek nesinorėjo, kiek norėjosi turėti greta savęs reiklų ir išmintingą vadovą. Su gailėsčiu pastūmėjau į šalį polėkį teikiančią Maironio gamtinę lyriką, užverčiau poezijos puslapius ir atsiverčiau senuoju šriftu XIX a. viduryje išspausdintus Ivinskio kalendorius.

Tarėmės dėl disertacijos plano. Mano sudarytasis neatitiko Profesoriaus reikalavimų: Jis norėjo, kad kuo plačiau aptarčiau Ivinskio sumanyto pirmojo lietuviško laikraščio „Aitvaras“ projektą ir kad temą pakreipčiau pirmosios lietuviškos periodikos link, nes medžiagos apie paties Ivinskio gyvenimo kelią tėra labai nedaug. O man norėjosi eiti į archyvus ir tą medžiagą būtinai surasti. (Dar nesuvokiau, kad tokio pobūdžio paieškos gali tęstis ne vienerius metus arba iš viso likti bevaisės). Teko nusileisti. Vis tiek niekam nesakius bene visas neakivaizdinei aspirantūrai priklausančias pirmųjų metų atostogas praleidau archyvuose, tarsi smalsi detektyvė rausdamasi po XIX a. archyvinės bylas. (Deja, be rezultatų!)

Profesorius konsultacijas skirdavo įvairiu laiku, gana dažnai liepdavo ateiti į Lietuvių literatūros katedrą. Mūsų susitikimai būdavo dalykiški, nedažni; konsultacijų klausimai konkretūs, aiškūs ir tikslūs. Mąstydamas apie perskaitytą disertacijos dalį, savo pastabas Profesorius išsakydavo žodžiu, kartas nuo karto dirstelėdamas į rankose laikomus nedidelius juodraštinus lapelius, primargintus santrumpomis, atskiromis sąvokomis ar klaustukais. Pasibaigus pokalbiui, prašydavau tų lapukų, Profesoriaus ranka išmargintų. Nenoriai juos atiduodavo, sakydavo, kad neįskaitysiu, kad čia tik minties punktyrai. Įskaitydavau, nes mano tiesioginis darbas Mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne dažnai ir buvo gana sunkiai įskaitomų senųjų rankraščių

tyrinėjimas. Visus tuos Profesoriaus lapukus su pastabomis lyg kokia šykštuolė kaupiau ir iki šiol išsaugojau; tikrai jie nelengvai įskaitomi, bet vertingi dėl tikslių pastebėjimų. Jie parodė, su koku dėmesiu ir kruopštumu mano vadovas gilindavosi į savo disertantų darbus, įrašydavo net tekste praleistus kablelius, tačiau visada suteikdavo didelę laisvę interpretuoti, savo mintis ar nuomonę dėstyti. Nusakydavo tik bendrą kryptį, linkmę, kontūrus lyg tarp kitko.

Literatūros katedros patalpa buvo nedidelė, per pertraukas pilna dėstytojų, studentų ir jų reikalų. Net ir atokesnis stalas būdavo užimtas, tuščia likdavo tik jo dalis. Ateidavau į konsultaciją anksčiau, kad Profesorius, baigęs paskaitą ir grįžęs į katedrą, mane jau rastų, tad lūkuriuodavau koridoriuje. Plati, balta centrinių rūmų palangė ne kartą būdavo mūsų pokalbių vieta. Prie Profesoriaus nuolat kas nors prieidavo, tai pakviesdavo į kokį nors renginį, tai pasiteiraudavo, kada ir kur tądien galės dar jį surasti, primindavo, kad jo laukia ar lauks atvykęs užsienio mokslininkas, arba prašydavo užsirašyti labai svarbius telefonus. Profesorius maloniai visus išklausydavo. Nemačiau nė karto jo veide nei nekantrumo, nei susierzinimo. Nebuvo ir tokio atvejo, kad į paskirtąją konsultaciją būtų kada nors neatėjęs ar pavėlavęs. Ilgiau pasitardavome, kai pasikviesdavo į namus. Ten nuėjusi visada prisimindavau, kad Profesorius be mano disertacijos turi dar begalę svarbių darbų, ir suvokdavau, kad privalau kalbėti tik tai, kas susiję su mano tema ir jo negaišinti. Mes panirdavome į XIX a. vidurio lietuvių literatūros įvykius, ir tolimas istorinis laikas tapdavo mūsų laiku. Grįždavome į šias dienas nebent tik tomis akimirkomis, kai, staiga pravėręs duris, netikėtai į kambarį įbėgdavo tuomet dar visai mažuliukas Profesoriaus sūnus Jurgutis. Lebedžio veidas nušvisdavo: su kokia meile ir šiluma Jis atsakinėdavo į nelauktus vaiko klausimus! Tačiau ilgai klausinėti jam neleisdavo, ir mes vėl grįždavome prie tolimos epochos. Sužinojęs, kad, užuot sparčiau rašius, vis dar lakstau po archyvus ir ten praleidžiu savo laisvalaikį, griežtai uždraudė ten bevaikščioti ir liepė susikaupus rašyti iš to, ką turiu.

Atsimenu, kaip skaičiau savo pirmą pranešimą mokslinėje konferencijoje. Aplink iškilūs, garbingi mokslininkai, garsūs literatai, literatūros istorikai. Tąsyk labai jaudinausi ir dėl skuboto, nedrąsaus skaitymo gavau pastabą, todėl labai nusiminiau. Nežinau, kokiū būdu tarp daugybės žmonių, minioje per pertrauką mane susirado Profesorius, palietė už alkūnės, padaršino žvilgsniu ir pasakė „O visai neblogai!“ Net nesupratau, kaip Jis tąkart, visai atokiai, atskirai sėdėjęs, pajuto mano būseną. Toks buvo jo jautrumas, kurio iš išorės nė nesimatė. O ir aš ne visada be išlygų priimdavau jo pastabas. Kai paaiškėjo, kad perskaitytąjį pranešimą reikia pateikti straipsnių rinkiniui, kuris turėjo būti atspausdintas gana greitai ir atskira nemaža knyga (mat atsirado proga tą knygą paskirti Spalio revoliucijos jubiliejaus garbei), Profesorius patarė, kaip turėčiau jį parengti. Tada man atrodė, kad pati žinau kaip. Rašydama nebekreipiau dėmesio į bendrai su Juo aptartą formuluotę, ją netgi pakeičiau ir, tik kai išvydau tarp kitų autorių savo publikaciją knygoje, pamačiau, kad ana Profesoriaus versija dėl struktūros ir teksto išdėstymo buvo daug svaresnė, aiškesnė ir pranašesnė. Taip mokiausi kasdien.

Jau tada Jurgio Lebedžio vardas galėdavo atrakinti duris į žymiausių mokslininkų pasaulį. Atverdavo jas greitai, pagarbiai, plačiai ir svetingai – pagal Profesoriaus, o ne atveriančiojo nuopelnus. Žinojau, kad tuo vardu galėčiau naudotis lyg visrakčiu, tik niekada juo nesinaudojau. Nemėgdavau netgi sakyti, kad esu Profesoriaus aspirantė. Net toks pasakymas, man rodės, yra tarsi pasigyrimas. Tik kartą jis pats mane privertė tai padaryti. Gana primygtinai man paliepė nueiti pas vieną žymų mokslininką, prisistatyti, kas esu, pasakyti, kad Jis pats čia yra mane atsiuntęs, ir paprašyti žvilgterėti ten į vieną to mokslininko surastą archyvinį dokumentą, kuris man labai praverstų, o jį suradusiam, visai kitu aspektu tyrinėjančiam, tikrai tas dokumentas neturįs didelės vertės. Nuėjau, prisistačiau, priminiau Ivinskį ir savo tyrinėjamą laikotarpį. Tikrai išgirdau svarbių ir vertingų pamąstymų, pastabų. Apie jas grįžusi papasakojau Profesoriumi. Kai Jis paklausė, ar

mačiau patį dokumentą, paaiškinau, kad ten tokio nesą. Išvydau, kaip suglumo Jo veidas, kaip Jis apstulbo, sutriko, tarsi Jam būčiau pranešusi pačią blogiausią naujieną ar neįtikėtiną žinią. Patylėjo, pamąstė ir visai tyliu balsu pratarė „Man tą dokumentą rodė, pats jį turėjau rankose“. Mano akyse dar kartą pasitvirtino anksčiau girdėta toji reta, tauri ir kilni manojų vadovo savybė: jis pats neturėjo nė kruopelytės profesinio pavydo, savo žinias dalijo dosniai ir manė taip darant kitus. Nustebdavo, kai kas pasielgdavo priešingai.

Disertantai tada kasmet būdavo atestuojami Lietuvių literatūros katedroje. Katedros vedėju buvo prof. Jurgis Lebedys. Posėdžius jis vedavo organizuotai, tiksliai ir sutelktai. Taip jau sutapdavo, kad tuose posėdžiuose vis tekdavo dalyvauti su viena jauna, atrodo, dar diplomante, vėliau būsima aspirante. Įstrigo jos mintys apie Janinos Degutytės kūrybą, vėliau įsiminė tos jaunos disertantės darbo plano svarstymas: savo svarias mintis ji dėstė taip taikliai ir įžvalgiai, kad juste jutai, kokia didelė talento jėga ateina į lietuvių literatūrą. Kontrastas buvo nepaprastas: daili, reto grožio mergaitė, tada atrodžiusi lyg vienuoliktokė, tokia rami ir glėžna – ir toks gilus intelektas! Jis taip nesiderino su jos jaunumu ir dailumu. Tokio intelekto galėjo pavydėti ir brandūs mokslo vyrai. Tuomet daug kam apie ją tarsi savo atrastą džiaugsmą pasakojau, lyginau su prof. Vanda Zaborskaite⁸ (kuri man buvo aukščiausio literatūros mato viršūnė) ir liepdavau įsidėmėti tos nežinomos mergaitės vardą. Dabar tą vardą žino visi. Tai – Viktorija Daujotytė⁹.

⁸ Prof. Vanda Zaborskaitė (g. 1922 XII 24) – literatūros istorikė, teoretikė, pedagogė, LDK Gedimino IV laipsnio ordino (1994), Lietuvos nepriklausomybės medalia (2000), Vytauto Didžiojo ordino, Komandoro didžiojo kryžiaus (2003) kavaliere, Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos premijos (2003) laureatė; 1950–1961 m. dėstė VU Lietuvių literatūros katedroje, buvo iš jos dėl ideologinių priežasčių pašalinta, vėliau dirbo Istorijos institute ir Vilniaus pedagoginiame institute (red. past.).

⁹ Prof. Viktorija Daujotytė-Pakerienė (g. 1945 X 1) – literatūros teoretikė, kritikė, lietuvių literatūros istorikė ir pedagogė, daugelio monografijų, esė rinkinių ir vadovėlių vidurinėms mokykloms autorė, Nacionalinės kultūros ir meno premijos (1993) laureatė, LDK Gedimino ordino, Karininko kryžiaus (2002) kavaliere. Nuo 1972 dėsto VU (red. past.).

Profesorių visada buvau įpratusi matyti dalykišką, rimtą, matyt, ir pati laikydavausi mokiniškai pagarbaus atstumo, man neįveikiamo ir neperžengiamo. Tik kartą su juo susidūriau visai kitoje aplinkoje. Po dešimties metų surengėme pirmą mūsų kurso susitikimą. Į jį pakvietėme vos kelis dėstytojus, tarp jų ir prof. Jurgį Lebedį. Rinkomės Filologijos kieme prie tradicinio berželio,ėjome į Lietuvos literatūros katedrą, kažkas išdalijo ta proga sukurtas anketas, kuriose mirgėjo paskubomis sugalvoti ir labai tuolaikiški klausimai, pavyzdžiui, su kuo iš kurso eitum drauge į partizanus? (Kol kiti rašė pavardes, Juozas Girdzijauskas ištarė: „O kodėl turėčiau?“). Gausiu būriu pasukome universiteto kavinės-valgyklos link, kur mūsų laukė į vieną ilgą liniją surikiuoti užsakyti stalai. Gryno atsitiktinumo dėka Profesorius atsisėdo už stalo tiesiai prieš mane. Tada jis jau buvo mano darbo vadovas. Tą visą vakarą jau nebebuvo oficialus, tik malonus, linksmas ir, man rodės, pernelyg kuklus, su mumis susiliejantis. Mūsų dainingas ir išradingas kursas, savo dainomis garsėjęs jau studijų metais, ir čia pasireiškė. Suvažiavę iš kaimų ir miestelių, mokėjome daug skambių liaudies dainų. Galingi vyrų (jų kurse buvo per 30) balsai per pertraukas pirmieji užtraukdavo dainą, prisijungdavome prie jų visi. Didelės 34-os auditorijos langai atsiverdavo į Pilies (tada Gorkio) gatvę, ir daina stabdydavo gatvėje sukklususius, besišypsančius praeivius. O dėstytojai vėliau yra sakę, kad, prieš įeidami į mūsų auditoriją, ne kartą stabtelėdavo pasiklausyti dainuojančių. Ir dabar vėl susibūrė mūsų smagiausi, kūrybingiausi bendrakursiai: poeto ir aktorius talentą turintis Henrikas Čigriejus, skardžiabalsis Bronius Kmitas¹⁰, penkerius metus kurse tylėjęs ir staiga operos solisto balsu skardžią pokario miško dainą užtraukęs Algimantas Zeikus¹¹ ir kiti spontaniš-

¹⁰ Bronius Kmitas (g. 1934 I 01) – prozininkas, enciklopedininkas. Studijas VU baigė 1958 (red. past.).

¹¹ Algimantas Zeikus (g. 1933 III 4) – pedagogas, literatas, vertėjas. 1958 m. mokytojų Šalčininkėliuose, 1960–2001 m. Vilkaviškio pagrindinės vidurinės mokyklos mokytojas. Išleido eilėraščių rinkinį *Nušautas vakaras* (2003). Išvertė J. W. Goethe's poemą *Lapinas Reinekis* (1997), jos pratarmėje dėkingai mini prof.

kai, ekspromptu kūrė tą vakarą tikrą spektaklį. Vienas replikuodavo, kitas atitardavo, trečias, ankstesnius kurso pokštus prisiminęs, naujai juos atgaivindavo. Aidėjo beveik homeriškas juokas. Garsiai su visais beveik iki ašarų kvatojo, linksminosi ir Profesorius. Vėliau mačiau jį kalbantis su mano bendrakursiu Leonu Gudaičiu¹², kitais vaikiniais. Neatsimenu, ar tame vakare buvo atsilankęs rimtas ir susikaupęs Jonas Juškaitis¹³, vėliau nei kiti mūsų kurse atsiradęs Raimondas Kašauskas¹⁴ ir Paulius Drevinis¹⁵, grįžęs pas mus tiesiai iš tremties, bet tarp šurmuliuojančių kurso draugų maloniai ir lipšniai kaip visada šypsojosi Nijolė Lapinskaitė (Bukelienė)¹⁶, kalbininkė Aldona Platūkytė-Paulauskienė¹⁷, Vytautas Vitkauskas¹⁸. Profesorius pabuvo tą vakarą su

J. Lebedį; parašė (su A. Sernecku) Vilkaviškio miesto istorijos apybraižą *Dvižiedė lelija* (1997), sudarė rinkinį *Dainos 16 vasario*, kuriuose yra ir jo dainų tekstų (1989). Yra išvertęs E. A. Poe eilėraščių, rengia jo poezijos knygą *Rinktiniai eilėraščiai*.

¹² Prof. Leonas Fliorentas Gudaitis (g. 1935 VI 20) – literatūros istorikas, kritikas, žurnalistas ir pedagogas, LDK Gedimino ordino, Karininko kryžiaus (1997) kavalierius. Studijas VU baigė 1958. Ilgametis VDU Literatūros katedros vedėjas, leid. *Darbai ir dienos* vyr. redaktorius (red. past.).

¹³ Jonas Juškaitis (g. 1933 V 30) – poetas, vertėjas, daugelio reikšmingų poezijos rinkinių, taip pat publicistinės atsiminimų knygos *Lyra ant gluosnio* (1998) autorius, Nacionalinės kultūros ir meno premijos (1989), Maironio (1999), Jono Aisčio (2000), kai kurių kitų literatūrinių premijų laureatas, Vilniaus auksakalių gildijos prizo už vertimų rinktinę *Ne laikas eina* laimėtojas (2005). Studijas VU baigė 1958 (red. past.).

¹⁴ Raimondas Kašauskas (g. 1934 X 10) – prozininkas, daugelio romanų, apsakų ir apsakymų rinkinių autorius. Studijas VU baigė 1958 (red. past.).

¹⁵ Paulius Drevinis (1919–1990) – poetas, pokario metais studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą VU, penktame kurse (1948) buvo suimtas ir ištremtas į Sibirą, iš kur sugrįžo po aštuonerių metų. Studijas VU baigė 1958 (red. past.).

¹⁶ Prof. Elena Nijolė Bukelienė (g. 1934 VIII 14) – literatūros teoretikė, kritikė, lietuvių literatūros istorikė ir pedagogė. 1964–1997 dėstė VU, išleido monografijas *Jonas Avyžius* (1975), *Juozas Paukštelis* (1985), *Juozas Kralikauskas* (2002), straipsnių ir recenzijų rinkinius *Prozos keliai, keleliai* (1999), *Proza ties tūkstantmečio riba* (2004) ir kt. Apdovanota Riterio kryžiumi (2005) (red. past.).

¹⁷ Prof. habil. dr. Aldona Paulauskienė (g. 1935 V 18) – kalbininkė, pedagogė, viena iš žymiausių lietuvių morfologijos tyrėjų, Latvijos universiteto garbės daktarė (2005). 1964–2005 dėstė VU, nuo 1998 iki šiol dėsto KTU; Lietuvos nacionalinės mokslo premijos (1997) laureatė (red. past.).

¹⁸ Prof. habil. dr. Vytautas Vitkauskas (g. 1935 VIII 01) – kalbininkas, 1959–2005 m. dirbo Lietuvių kalbos institute; Lietuvos muzikos akademijoje dėstė sceninę kalbą. Didžiojo akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* vienas autorių ir

mumis ilgokai, ir jautėsi, kad tikrai ne iš mandagumo ir kad mūsų kompanija jam buvo visai priimtina.

Paskutinę Jo gyvenimo vasarą, kuri atrodė anaip tol ne paskutinė, tarėmės, kad vasaros atostogoms įteiksiu jam nemažą perrašytos disertacijos dalį, ir jis pasiims ją su savimi. Kaip visada, atostogavo prie Lakajų ežerų, Ščiurio vienkiemyje. Po kelių dienų pranešė, kad išvyks anksčiau nei buvo numatęs, todėl paprašė, kad tekstą atvežčiau pati, trumpai nupasakojo, kaip ir kur jį rasti. Kokia gera būtų buvusi proga pabendrauti ir kokia puiki išvyka! Ir vėl ja nepasinaudojau. Pernelyg didelė pagarba ir vėl sustabdė. Bus dar tų vasarų, pagalvojau, gal ir darbo daugiau padarysiu. Be to, mano kolegė, Retų spaudinių skyriaus vedėja Kastutė Čepienė¹⁹ prašneko, kad ji taip pat atostogaus prie Lakajų, visai šalia Lebedžių šeimos, ir mielai sutiko mano parašytąjį tekstą nuvežti ir įteikti Profesoriumi. Taip prabėgo vasara belaukiant kitos – o kitos nė nebuvo. Atskriejo baisi, staigi ir netikėta žinia: Profesoriaus nebėra. Jis – nesirgęs, sveikata nesiskundęs – paliko šį pasaulį taip ramiai ir tyliai, tarsi būtų pakilęs nuo darbo stalo ir tik trumpam nuo jo pasitraukęs. Tarsi išėjęs gryno oro įkvėpti į gamtos prieglobstį. O išėjo į erdves, jau nepasiekiamas. Viena pirmųjų atbėgau į Čiurlionio aktų salę, kur jis buvo pašarvotas ir kur prieš keletą metų, dar taip neseniai jį mačiau garbės sargyboje prie savo mokytojo V. Mykolaičio-Putino karsto. Apsipyliu ašaromis, atsimentu, kažkas

redaktorių (1973–1995), vyriausiasis šio žodyno redaktorius (1998–2005); lietuvių tarminės leksikografijos pradininkas, pradėjęs rengti ir išleidęs keletą unikalių tarminių žodynų. Parašė populiarias knygeles *Liaudies kalbos grožis* (1981), *Juozas Balčikonis* (1985), *Kad mūsų žodis neverktų* (1990), paskelbė straipsnių lietuvių dialektologijos, kalbos kultūros, teatro klausimais; Juozo Balčikonio premijos (1990), Lietuvos nacionalinės mokslo premijos (1996) laureatas, LDK Gedimino ordino, Karininko kryžiaus (2002) kavalierius.

¹⁹ Konstancija Čepienė (g. 1926 X 29) – etnografė, bibliografė, bibliotekininkė, 1952 baigė VU etnografijos spec., dirbo Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje bibliografe, vėliau buvo Senų, retų spaudinių ir kartografinių leidinių skyriaus vedėja (1970–1986). Parengė *Lietuvos TSR MA Centrinės bibliotekos atlasą ir žemėlapių katalogą* (1969); viena iš bibliogr. rodyklės *Vilniaus akademijos spaustu- vės leidiniai, 1576–1805* (1979) autorių.

prieidavo, ramindavo, klausdavo, kuri iš artimų giminių jam esu, o aš visa esybe negalėjau sutikti su tuo, kas įvyko. Salė dar buvo tuščia, artimieji dar tik rinkosi ir man, verkiančiai, kas nors iš nematytų žmonių vis pareikšdavo paguodą. Žiūrėjau į Profesorių, ir man atrodė, kad Jis miega: veidas lygus, ramus, mirties ženklą nė nepaliesęs – toks šviesus ir aiškus, oriai susikaupęs. Jį laidojome 1970 m. liepos 14 dieną. Grįžo jis į tėviškę, į gimtąjį Devynduonių kaimą Kėdainių rajone. Važiavome ilgai, diena buvo saulėta, giedra. Laidotuvių vilkstinė dar labiau nusitęsė, kai įsukome į kaimo keliuką. Sėdėjau autobuse šalia Universiteto dėstytojų, doktorantų ir aspirantų. Netoliese buvo Viktorija Daujotytė, jos būsimas vyras kalbininkas Antanas Pakerys, buvę Profesoriaus studentai lituanistai, filosofai. Palaidojom kaimo kapinaitėse prie tėvo, aplankėme Jo tėvų namus, teko pasikalbėti tada dar su gyva Jo motina²⁰.

Profesoriaus netekus sustojo ir mano darbai. Dar kurį laiką disertacijai vadovavo prof. Donatas Sauka²¹. Pats pasinėręs į visai kitokią tematiką, eikvojo savo jėgas ir valandas, vargo su mano dar labai nerišliu tekstu, man rodos, taip pat vien dėl Profesoriaus atminimo. (O ir mane netikėtai užpuolė reta, klastinga ir nelengva liga, nusitęsusi per metus).

Po kurio laiko visai nelauktai susidūriau su J. Lebedžio kūrybiniu palikimu. Asmeninė Profesoriaus biblioteka buvo padovanota Vilniaus universitetui. Ten turėjo patekti ir jo rankraščiai. Jie buvo nesutvarkyti – ir negalėjo būti kitaip: niekas nė nenumanė, kad be autoriaus paaiškinimų taip greit bus patys vieni palikti. Juos reikėjo bent peržiūrėti, kiek galima susisteminti, atrinkti. Preliminarų jų

²⁰ Minimi Profesoriaus tėvas Anastazas (1877–1959) ir Salomėja Gustaitė (1882–1974) Lebedžiai (red. past.).

²¹ Prof. Donatas Sauka (g. 1929 X 13) – literatūros teoretikas, lietuvių literatūros istorikas, tautosakininkas, pedagogas, daugelio reikšmingų monografijų iš lietuvių tautosakos, literatūros istorijos autorius, LR mokslo premijos (1995), Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas (1998). VU dėstė 1956–1993 (red. past.).

patvarkymą Profesoriaus našlė Elena Lebedienė²² patikėjo žymiai pedagogei, buvusiai Vilniaus I gimnazijos, vėliau A. Vienuolio vidurinės mokyklos mokytojai lituanistei Bronėi Katinienėi²³. Ji subūrė visą „brigadą“ (taip pat lituanisčių) tam darbui paspartinti. Pirmiausia rinkdavomės jos bute. Kaskart kartoniniame aplanke iš Elenos Lebedienės ji atsinešdavo po pluoštą Profesoriaus autografų, raštų, mokslinio darbo išrašų, spaudai rengtų straipsnių, juodraš-tinių jų fragmentų, paskaitų ir seminarų konspektų – dažniausiai tokių, kurie buvo pabirę palaidais lapais. (Vėliau priėjome ir prie kompaktiškesnių.) Reikėdavo tuos rankraščius aprašyti, iš padrikų lapų sudaryti atskirus vienetus, trumpai anotuoti jų turinį, jei be antraštės. Buvau pakviesta kaip turinti didesnę patyrimą. Dirbau Rankraščių skyriuje, tvarkiau senųjų rankraščių kolekcijas ir as-meninius archyvus, tad galėjau patarti toms, kurios su tokiu darbu nebuvo susijusios. Pirmosios ir svarbiausios Profesoriaus rankraščių tvarkytojos (paskui jos tik ir liko) buvo Viktorija Daujotytė ir Roma Dambrauskaitė (vėliau Brogienė)²⁴, irgi buvusi J. Lebedžio aspirantė. Susirinkdavome mokytojos Katinienės namuose kas savaitę, prirėikus ir dažniau, aptardavome, kas neaišku, po pluoštelį rankraščių dar ir su savimi išsinešdavom, prie kvapnios arbatos puodelio mintimis pasidalindavom.. Kartais apie stalą pažingsniuodavo pribėgęs mo-kytojos vaikaitis, dabar jau žinomas dailininkas Džiugas Katinas. Ten praleistos valandėlės liko kaip vienos iš šviesiausių. Palaipsniui

²² Elena Lebedienė (1919–1986) – pedagogė, bibliografė, knygos istorikė. 1952–1964 dirbo Knygų rūmuose, nuo 1970 – Vilniaus universiteto bibliotekoje, 1973–1986 (su pertraukomis) buvo VUB Lituanistikos skyriaus vedėja (red. past.).

²³ Bronė Katinienė (g. 1909 I 06) – nusipelnusi pedagogė, išugdžiusi daug lietuvių kultūrai nusipelnusių asmenų, ilgus metus A. Vienuolio vidurinėje mokykloje mokiusi lietuvių kalbos ir literatūros, parašiusi atsiminimus apie An-taną Vienuolį *Atodairių vasara* (2002).

²⁴ Romana Dambrauskaitė-Brogienė (g. 1930 IX 05) – literatūros tyrinėtoja, VU lituanistikos studijas baigė 1954, paskui dirbo žurnale „Pergalė“; išleido mo-nografiją *Ieva Simonaitytė* (1968), parengė V. Mykolaičio-Putino *Raštų* du tomus (1992–1993), I. Simonaitytės *Raštus* (1987–2000), paskelbė recenzijų, straipsnių apie Unę Babickaitę-Graičiūniene, išvertė menotyros knygų.

susipažinom ir aptvarkėm beveik visą Profesoriaus rankraščių fondą, kuris buvo perduotas Universitetui.

Atidėtoji mano disertacija savaip trikdė. Kad ir ką būčiau dariusi, kad ir kur būčiau buvusi, vis dažniau ir dažniau lyg pro petį jutau atvirą, tiesų ir įdėmų Profesoriaus žvilgsnį. Jau dirbdama Rankraščių skyriaus vedėja ir gilindamasi į kitą savo parengtą ir tuo pat metu spausdinamą knygą „Autografų kolekcijos katalogas“²⁵, baigiau monografiją apie Lauryną Ivinskį²⁶. Savo žiniomis, naudingais patarimais daug man padėjo išmintingasis ir geranoriškas mano bendrakursis prof. Juozas Girdzijauskas. Jam, kaip ir kitiems mane skatinusiems, esu iki šiol dėkinga. Gaila, kad neturėjau galimybių rengti Lauryno Ivinskio „Raštų“, kuriuos išleisti man siūlė ir kuriuos vėliau kvalifikuotai parengė buvusi MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto vyr. mokslinė bendradarbė dr. Regina Mikšytė²⁷. Su ja miela buvo bendradarbiauti.

Mano „Lauryno Ivinskio“ monografijos Profesorius jau nebepamatė. Nebegalėjau su juo pasidžiaugti, kad metų metais ieškojusi ir vilties ilgainiui nustojusi, vis dėlto atradau dalį tos naujos archyvinės medžiagos, kurios taip trūko. Suradau originalių L. Ivinskio mokslo metų pažymėjimų, inspektorių raštų apie jo mokytojavimą Rietave bei Joniškėlyje ir netgi iki tol negirdėtą jo visuomeninę veiklą Joniškėlio ligoninėje; suradau dviejų jo brolių krikšto metrikus, cenzūros komiteto nuosprendžius jo lietuviškiems kalendoriams ir daug kitų vertingų iki tol neturėtų dokumentų. Suradau tiek, kad užteko

²⁵ Kalbamoji knyga: *Autografų kolekcijos katalogas*=*Каталог коллекций автографов*, sudarė Danutė Labanauskienė, Vilnius: LTSR MA Centrinė biblioteka, 1989 (red. past.).

²⁶ Minimoji monografija: Danutė Petkevičiūtė, *Laurynas Ivinskis*, Vilnius: Mokslas, 1988 (red. past.).

²⁷ Dr. Regina Mikšytė (1923–2000) – literatūros istorikė, ypač nusipelnusi tiriant ir leidžiant XIX a. žymesniųjų lietuvių rašytojų raštus, išleido monografijas *Antano Baranausko kūryba* (1964), *Silvestras Valiūnas* (1978), *Antanas Baranauskas* (1993) paskelbė straipsnių apie E. Daukšą, K. Praniauskaitę ir kt., yra viena *Lietuvių literatūros istorijos* autorių. Čia minimas leidinys: *Laurynas Ivinskis, Raštai*, (*Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1995 (red. past.).

dviem veikalams: vienas turėjo būti apie L. Ivinskio gyvenimo kelią, kitas – apie jo lietuviškus kalendorius. Tokios apimties rankraštį (virš 500 p.) ir pasiūliau „Mokslo“ leidyklos direktoriui ir vyr. redaktoriui Zigmui Pociui²⁸, kurio dėka pasirodė daug vertingų lituanistinių knygų. Bet ir jis ne viską galėjo. Tuo laiku leidykla ideologine pažanga nepasižymėjusiam L. Ivinskiui dviejų knygų neskyrė – trūko popieriaus, o ir planuose dvi knygos nebuvo iš anksto numatytos. Tad dvi sutraukiau į vieną, joje beliko tik faktai ir datos. Dedikacijos joje Profesoriumi neužrašiau ir nepaskyriau tik todėl, kad monografija išėjo ne visa ir per vėlai.

Per tuos prabėgusius metus mane dažnai lydėdavo išsakytos Profesoriaus mintys, jos teikdavo stiprybės. Niekada į akis nėra manęs ar mano darbo pagyręs, bet iš kitų žinojau, kad tiki manimi. Jo išugdytas pareigos jausmas išaugo manyje į aiškų ir ryškų „Privalai“. Subtiliai kitą stebintis ir jaučiantis, tokio žodžio, tiesą sakant, Profesorius nėra man ištaręs. Tik Jo išminties galia, į šią sąvoką pavirtusi, lyg koks slaptas, tyras šaltinis gaivino mane ilgus metus ir buvo man didžiausia vidinė atrama. Ir dabar, kai laikas lyg talentingas skulptorius nuo Jo paveiklo nuvalė visas neesmines detales, atminties dvelksmu vėl atsirandu prie jo ir jaučiuosi kaip prie didingo monumento, į kurį žvelgia visa mokslo siekianti Lietuva.

Įteikta 2005 12 16
Parengta 2005 12 17

²⁸ Zigmą Pocių (1935–1997) – vienas iš sovietmečiu lituanistikai ypač nusipelnusių inteligentų, leidyklos „Mokslas“ direktorius 1991–1992; „Mokslą“ sujungus su Valstybine enciklopedijų leidykla, nuo 1992 iki mirties vadovavo naujai Valstybinei mokslo ir enciklopedijų leidyklai (vėliau pervardintai Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutu). LR Seimo narys 1996–1997, apdovanotas Sausio 13-osios atminimo medaliu (1992; red. past.).